

## **Vývin triednej a sociálnej štruktúry na Slovensku v podmienkach budovania socializmu v ČSSR**

Ústav filozofie a sociológie SAV, Bratislava

Teoretická a empirická analýza sociálnej a triednej štruktúry musí vychádzať z konkrétnych historických úloh, ktoré sa musia riešiť v danej etape rozvoja, ale pritom musí prihliadať na základné tendencie a zákonitosti rozvoja socialistickej spoločnosti, musí viesť k výpovediam, ktoré majú zabezpečiť jej plánovitý rozvoj k beztriednej spoločnosti. V tomto zmysle sú sociologické výskumy sociálnej a triednej štruktúry dôležitou súčasťou riadenia, plánovania a prognózovania sociálnych procesov.

Je mimoriadne dôležité mať na zreteli, že aj vnútri tried socialistickej spoločnosti existujú určité vrstvy, medzi ktorými rozdiely už nie sú podmienené formami vlastníctva výrobných prostriedkov, ale takými faktormi, ako druh vykonávanej práce, povolanie, stupeň kvalifikácie, vzdelanie, výška dôchodku atď. V dôsledku toho treba vždy, bez toho, aby sme strácali z dohľadu rozsiahlejšie historické dimenzie, vychádzať z tých kritérií, ktoré odzrkadľujú objektívne požiadavky a reálne možnosti socialistickej spoločnosti. Sociálne rozdiely v socialistickej spoločnosti nie sú iba pozostatkami z minulosti, ale pre socializmus úplne zákonité. Sociálne rozdiely v socializme majú tak dvojitú funkciu, časť z nich môže brzdiť spoločenské vývinové procesy, časť naopak pôsobí stimulačne na tento vývin. Bez vedeckého rozpracovania otázok sociálnej štruktúry, vyčlenenia diferencovaných celkov ľudí, združených podľa princípu určitej analógie zamestnania, kvalifikácie, motívov pracovnej aktivity, záujmov a potrieb životných hodnôt, nie je možné úspešne riešiť otázky riadenia, plánovania a prognózovania sociálnych procesov.

Základná jednota a súlad cieľov a životných záujmov členov socialistických skupín a kolektívov nevyklučuje dočasné partiálne rozdiely a protirečenia medzi rôz-

nyimi skupinovými a individuálnymi cieľmi a záujmami, ale ich nevyhnutne zahrňuje v sebe. Tieto protirečenia môžu byť rôzneho druhu, vo veľkej miere však môžu vyplývať z odlišného postavenia jednotlivcov a skupín v spoločenskej delbe práce.

Socializmus je prvou fázou komunistickej spoločenskej formácie, v ktorej sa likvidovali vykorisťovateľské triedy, vykorisťovanie človeka človekom a v ktorej sa odstránilo súkromné vlastníctvo výrobných prostriedkov. Socializmus nevytvára nové triedne rozdiely, ale prekonáva sociálne a triedne rozdiely, ktoré zdedil.

Spoločnosť na prechode od kapitalizmu ku komunizmu je kvalitatívne nová spoločnosť, v ktorej boli odstránené antagonistické triedne vzťahy a nahradené vzťahmi vzájomnej spolupráce medzi triedami navzájom a medzi triedami a sociálnymi vrstvami, a ktorej konečným cieľom je odstránenie tried vôbec a nastolenie skutočnej sociálnej rovnosti.

Marxisticko-leninská sociológia kladie dôraz na exaktnú analýzu štruktúry tried, sociálnych vrstiev a ich vzájomných vzťahov. Vychádzajúc zo zásady riadiaceho článku, kladie však mimoriadny dôraz na výskum rozvoja robotníckej triedy ako vedúcej triedy socialistickej spoločnosti. „Marxova metóda spočíva predovšetkým v tom, aby sa prihliadalo na objektívny obsah historického procesu v danej chvíli, v danej konkrétnej situácii, aby sa predovšetkým pochopilo, hnutie ktorej triedy je hlavnou hybnou silou možného pokroku v tejto konkrétnej situácii“.

Zmeny, ktoré prebiehajú v kvalitatívnom a kvantitatívnom rozvoji robotníckej triedy a v upevňovaní jej vplyvu v spoločnosti, tvoria základ pre konkrétne možnosti prekonávania rozdielov medzi triedami a sociálnymi vrstvami socialistickej spoločnosti. Ide tu predovšetkým o preko-

návanie rozdielov medzi robotníckou triedou, družstevnými roľníkmi, a inteligenciou, ako aj o prekonávanie rozdielov, ktoré predstavujú druhú rovinu diferenciácie, prenikajú triedami a sociálnymi vrstvami a vytvárajú ich vnútorné členenie, ako napr. rozdiely v kvalifikácii a vzdelaní, v kultúrnej úrovni, rozdiely medzi mestom a dedinou atď. Upevňovanie vplyvu a vedúcej úlohy robotníckej triedy nie je ani v socializme spontánny a bezkonfliktný proces, čo si vyžaduje cieľavedomé vedenie a riadenie marxisticko-leninskou stranou.

K tomu, aby sa odstránili triedy, sú nutné hlboké historické premeny, dialektika ktorých spočíva v tom, že skôr než sa triedy odstránia vôbec, musí sa plne rozvinúť triedna štruktúra charakteristická pre rozvinutý socializmus.

Výsledkom revolučného procesu v Československu je vznik kvalitatívne novej sociálnej a triednej štruktúry Slovenska. Z doterajšieho vývinu obyvateľstva podľa príslušnosti k jednotlivým odvetviam národného hospodárstva vidieť najmä výrazný rast obyvateľov Slovenska patriacich k priemyslu, stavebníctvu a osôb bez zárobkovej činnosti. Zatiaľ čo roku 1921 patrilo k priemyslu a výrobným remeslám 14,9 % obyvateľstva, k stavebníctvu 2,2 % a osoby bez zárobkovej činnosti tvorili 6,7 %, roku 1970 sa tento obraz už podstatne zmenil. K priemyslu patrí 28,1 % populácie, k stavebníctvu 11,0 % a osôb bez zárobkovej činnosti je 16,9 %. Rast počtu osôb bez zárobkovej činnosti možno vysvetliť jednak predĺženou školskou dochádzkou, ďalej tým, že vyššie školy navštevuje podstatne viac osôb ako v buržoáznej CSR, jednak znížením hranice produktívneho veku a zvýšením počtu osôb, ktoré prekračujú produktívny vek.

V CSR rast obyvateľstva patriaceho k priemyslu a stavebníctvu nie je taký výrazný ako na Slovensku. Oproti roku 1921, keď k priemyslu a výrobným remeslám patrilo 33,4 % populácie a k stavebníctvu 5,6 %, patrí roku 1970 k priemyslu 34,4 % a k stavebníctvu 7,2 %. V porovnaní so Slovenskom je v CSR výraznejší rast osôb bez zárobkovej činnosti z 0,9 % roku 1921 na 19,5 % roku 1970.

V oboch republikách počet obyvateľstva patriaceho k poľnohospodárstvu a lesníctvu výrazne klesá. V SSR klesol počet obyvateľstva patriaceho k poľnohospodárstvu a lesníctvu zo 60,4 % roku 1921 na 17,0 % roku 1970 a v CSR z 31,3 % roku 1921 na 11,7 % roku 1970. V celej CSSR klesol počet obyvateľstva patriaceho k poľnohospodárstvu z 38,0 % roku 1921 na 13,3 % roku 1970.

Rozvoj priemyslu na Slovensku a zmeny v ekonomickej štruktúre sú nerozlučne späté s ďalšími zmenami v triednom a sociálnom zložení obyvateľstva. Pritom si uvedomujeme, že ak hovoríme o zmenách, ktoré v našej spoločnosti prebehli a prebiehajú, ak chceme dokumentovať prednosti socializmu, nestačí uvádzať len čísla o raste výroby, produktivity, o kvantitatívnom raste robotníkov, prípadne ďalšie štatistické údaje a ukazovatele. Premeny v nemateriálnej sfére, procesy postupného zbližovania tried sa nedajú zachytiť a interpretovať len aparátom štatistiky. Nedajú sa vyčíslieť kvalitatívne zmeny tried a sociálnych skupín.

Druhá skupina pracujúcich – roľníctvo zmenilo svoje sociálne postavenie vstupom do JRD. Celkový počet obyvateľstva patriaceho k poľnohospodárstvu silne klesal pre prudký rast priemyslu a stavebníctva, rýchly rast miest a odliv obyvateľstva z dedín do miest.

Prudký pokles ekonomicky aktívnych osôb v poľnohospodárstve dokumentuje skutočnosť, že zatiaľ čo r. 1948 z celkového počtu pracujúcich pripadlo na poľnohospodárstvo na Slovensku 60,2 %, roku 1950 53,5 %, roku 1955 to činilo 48,8 %, roku 1960 35,8 %, roku 1965 už 27,0 %, roku 1970 23,2 % a roku 1972 už len 20,2 %.

V rokoch socialistických premien sa zásadne zmenilo aj postavenie inteligencie. Z vrstvy predtým sociálne, politicky a ideologicky nejednotnej vznikla socialistická inteligencia, ktorá vykonáva významné funkcie v riadení našej spoločnosti, hospodárstva, kultúry a pod. Počet príslušníkov inteligencie vzrástol a zmenilo sa aj jej vnútorné zloženie.

Proces rozvoja inteligencie môžeme skúmať len v dialektickej jednote s rozvojom robotníckej triedy v socializme. Robotnícka

trieda v socializme je súčasne vládnuťou a produktívnou triedou, triedou, ktorá telesnou a duševnou prácou realizuje materiálň, na celospoločenskom vlastníctve spočívajúci reprodukčný proces. V tomto zmysle je bezprostredným nositeľom celospoločenského vlastníctva. Súčasne je robotnícka trieda sama silne diferencovaná. Robotnícku triedu nemôžeme redukovať len na robotníkov činných v materiálnej produkcii alebo dokonca v centrách modernej socialistickej veľkoprodukcie, tvoriacich jadro robotníckej triedy, ale musíme do nej zahrnúť i takých, ktorí pracujú v oblasti služieb, dopravy, obchodu, spojov atď. Vzrast duševnej práce v materiálnej produkcii vedie k rozšíreniu hraníc robotníckej triedy. Ale hranice medzi robotníkmi a určitými skupinami vrstvy inteligencie sa stávajú nejasnými, splývajú. Významný aspekt toho, že robotnícka trieda výstavbou svojej politickej moci a vývojom socialistickeho vlastníctva výrobných prostriedkov kapitalizmu vlastný antagonistický rozpor medzi duševnou a telesnou prácou prekonala, spočíva práve v tom, že značne zvýšila svoju úroveň vzdelania a kvalifikácie a že v rastúcej miere obohatila materiálňu produkčnú činnosť duševnými prvkami. Vedeckotechnická revolúcia vytvára kvalitatívne nové predpoklady, aby táto, socialisticou revolúciou započatý proces, urýchlila. To nadchádza svoj odraz vo vytváraní nových povolání a takých skupín robotníkov, ktorí pri vysokej kvalifikácii vykonávajú prevažne duševnú prácu, napr. v takých oblastiach, ako je kontrola, riadenie, programovanie, dozor a údržba technických zariadení. Takíto robotníci sa svojou kvalifikáciou už neodlišujú od najväčšej časti v závode pracujúcich technikov a inžinierov. I keď podiel takýchto vysokokvalifikovaných robotníkov je dnes ešte relatívne nízky, rýchle rastie s ďalším pokrokom vedy a techniky. Stelesňuje podstatný perspektívny smer rozvoja robotníckej triedy.

Zároveň značne rastie počet technikov a inžinierov, ktorí sa zaoberajú bezprostrednou prípravou a riadením materiálnej výroby a sú pre realizáciu procesu materiálnej výroby nenahraditeľní. Táto časť technikov a inžinierov, ktorí sa vzhľadom

na úlohu v spoločenskej organizácii práce, pracovných podmienok, priemyselnej disciplíny, príjmov, záujmov a životných návykov sotva alebo celkom nepodstatne odlišujú od robotníkov vo výrobe, stále viac splýva s robotníckou triedou a stáva sa, podľa svojej podstaty, zvláštnou sociálnou skupinou v rámci robotníckej triedy.

V tejto súvislosti je zaujímavá i nasledovná skutočnosť. Podľa výskumov uskutočnených v niektorých socialistických krajinách sú rozdiely v kvalifikácii a podiele duševnej práce medzi technikmi a inžiniermi v materiálnej výrobe s vysokokvalifikovanými robotníkmi podstatne menšie ako medzi týmito vysokokvalifikovanými robotníkmi a nekvalifikovanými robotníkmi. Tieto rozvojové procesy jasne ukazujú, že hranice medzi robotníckou triedou a inteligenciou sa nedajú odvodzovať len od rozdielov alebo dokonca proporcií medzi telesnou a duševnou prácou. Ukazuje sa, že tieto „hranice“ nie sú vôbec strohé a že existujú hraničné oblasti s mnohými prechodmi. Pri raste podielu duševnej práce v materiálnej výrobe, ako i pri rastúcom počte s materiálňou výrobou priamo spojených technikov a inžinierov, ide v podstate o proces zmien vnútornej štruktúry a ďalšieho vývoja robotníckej triedy. So stále silnejšou väzbou medzi vedou a výrobou zákonite rastie i vysokokvalifikovaná a vedecky vzdelaná časť robotníckej triedy.

V rokoch výstavby socializmu sa zmenilo aj školské vzdelanie obyvateľstva. Zatiaľ čo v roku 1950 malo z obyvateľstva staršieho ako 15 rokov základné vzdelanie 89,5 %, úplné stredoškolské vzdelanie 2,1 %, nižšie odborné 3,6 %, vyššie odborné 0,9 %, vysokoškolské (vrátane podnikových inštitútov a pod.) 0,8 % a bez školského vzdelania bolo 1,7 %, roku 1970 malo základné vzdelanie 61,0 %, úplné stredoškolské 20,7 %, nižšie odborné 8,9 %, vyššie odborné 3,8 %, vysokoškolské 3,2 % a bez školského vzdelania bolo už len 0,9 % obyvateľov. Tento nebývalý rast vzdelania neostal bez vplyvu na myslenie a konanie socialistického človeka.

Táto nová sociálna a triedna štruktúra našej spoločnosti nevznikla odrazu, ale vytvárala sa postupne. Základom pokrokových zmien bol celý komplex politických.

sociálnych a kultúrnych opatrení, ako aj prudký rozvoj výrobných síl. Ak zdôrazňujeme postupnosť premien spoločenských vzťahov, neznamená to, že to bol pomalý vývin, naopak, tempo i rozsah zmien v živote našej spoločnosti v dynamike jej vývoja nemožno porovnať s nijakou predchádzajúcou etapou.

Zbližovanie tried a vrstiev v socializme, vyúsťujúce do odstránenia tried a nastolenia nie nejakej abstraktnej, ale skutočnej sociálnej rovnosti, je neobyčajne zložitý, objektívny, a preto aj nevyhnutný proces, ktorý sa nekončí víťazstvom socialistických výrobných vzťahov a ktorý nemôžu urýchliť administratívne opatrenia. Je determinovaný najmä ekonomicky — stupňom vývinu spoločenskej deľby práce a spoločenskej produktivity práce.

#### **Základné rysy doterajšieho vývoja robotníckej triedy na Slovensku**

Víťazstvo socialistickej revolúcie v našej spoločnosti je historickým medzníkom vo vývoji robotníckej triedy na Slovensku. Prevzatím politickej moci komunistickou stranou, zospoločenštením výrobných prostriedkov a socialistickou industrializáciou sa vytvorili podmienky pre mohutný rozvoj výrobných síl dovtedy ekonomicky zostalejšieho Slovenska. Vývoj robotníckej triedy na Slovensku od víťazstva socialistickej revolúcie prebiehal oproti minulosti v nových, kvalitatívne odlišných politických, ekonomických a sociálnych podmienkach, v podmienkach budovania štátu dvoch rovnoprávných národov — Čechov a Slovákov.

S revolučnými premenami celej našej spoločnosti sa radikálne zmenilo materiálne, ale aj sociálne postavenie robotníckej triedy. Víťazstvo socialistickej revolúcie a zospoločenštenie výrobných prostriedkov znamenali samu podstatu robotníckej triedy, keď od svojho vzniku **vykorisťovaná**, politicky a sociálne utláčaná trieda sa stala vedúcou triedou spoločnosti a spoluvlastníkom výrobných prostriedkov. Ďalší vývin našej spoločnosti charakterizovaný industrializáciou a združstevňovaním poľnohospodárstva spôsobili kvalitatívne a kvantitatívne zmeny v postavení, ale aj v sociálnom zložení robotníckej triedy.

Socialistickou industrializáciou sa vytvorilo v priemysle, stavebníctve, doprave a iných odvetviach veľké množstvo nových pracovných príležitostí, v dôsledku čoho vzrástol počet ekonomicky aktívneho obyvateľstva na Slovensku od roku 1946 do roku 1970 o 895 937 osôb, t. j. o 81,2 %. Rozhodujúci podiel na tomto prírastku má vzrast počtu robotníkov.

Predstavu o význame socialistickej industrializácie na početný vzrast robotníckej triedy na Slovensku nám poskytujú údaje o vývoji počtu robotníkov na Slovensku, spracované z výsledkov jednotlivých sčítaní ľudu. Z prehľadu o vývoji počtu robotníkov vyplýva, že za obdobie od roku 1946 do roku 1970 vzrástol počet robotníkov o 670 609 osôb, t. j. o 150 %, v dôsledku čoho sa výrazne zväčšil podiel robotníckej triedy v triednej štruktúre obyvateľstva Slovenska.

Významná zmena sa uskutočnila v sociálnom zložení robotníckej triedy. V prvom rade zospoločenštením výrobných prostriedkov a kolektivizáciou poľnohospodárstva veľký počet bývalých malovýrobcov, živnostníkov, drobných a stredných roľníkov našiel uplatnenie v rôznych odvetviach národného hospodárstva. Na druhej strane zasa značná časť politicky vyspelých robotníkov prešla pracovať do rôznych nerobotníckych profesií. Ďalším zdrojom triednej mobility bola časť detí z uvedených maloburžoázných vrstiev, ktoré svoju ekonomickú aktivitu začínali už ako robotníci, a naopak značná časť detí z robotníckych rodín zasa po skončení štúdia na stredných a vysokých školách nastúpila svoju ekonomickú aktivitu v nerobotníckych profesiách. Táto triedna a sociálna mobilita spôsobila, že súčasná robotnícka trieda je z hľadiska svojho sociálneho zloženia na rozdiel od minulosti značne heterogénna. Podľa výsledkov mikrocenzu obyvateľstva v roku 1967 bolo z celkového počtu robotníkov na Slovensku len 82,9 % takých, ktorí aj svojim pôvodným povoláním boli robotníci, a pokiaľ ide o triedny pôvod robotníkov, t. j. takých, ktorí aj pochádzali z robotníckych rodín — takých bolo len 51,9 % z celkového počtu robotníkov. Teda takmer polovica (48,1 %) robotníkov na Slovensku v roku 1967 pochá-

dzala z nerobotníckych, najmä roľníckych a maloburžoázných rodín.

Ďalšie významné štrukturálne zmeny robotníckej triedy na Slovensku, vyvolané socialistickou industrializáciou, predstavujú zmeny v odvetvovej a kvalifikačnej štruktúre robotníckej triedy.

Socialistická industrializácia Slovenska, spočívajúca v mohutnom rozvoji baníctva, hutníctva, energetiky, strojárstva a chémie, spôsobila, že počet robotníkov výrazne vzrástol predovšetkým v priemysle, stavebníctve a doprave. Na druhej strane, v poľnohospodárstve a v komunálnych službách, počet robotníkov v priebehu industrializácie podstatne klesol. Tento nerovnaký trend zamestnanosti v jednotlivých odvetviach národného hospodárstva, priviedol významné zmeny v odvetvovej štruktúre robotníkov.

Uvedené zmeny v odvetvovej štruktúre robotníkov predstavujú významné kvalitatívne zmeny robotníckej triedy ako celku. Podiel robotníkov v priemysle, ktorí predstavujú najorganizovanejšiu a najpokrokovejšiu vrstvu robotníckej triedy, vzrástol z 22,4 % v roku 1930 na 45,1 % v roku 1970.

Významným z tohto aspektu je tiež vzrast ďalších dvoch vrstiev robotníkov – stavebných a dopravných robotníkov. Ich podiel sa z 8,6 % v roku 1930 zvýšil na 23,9 % v roku 1970. Na druhej strane úplne zanikli kategórie tzv. nádeníkov a domáceho služobníctva, ktoré za kapitalizmu predstavovali masu neorganizovaného a neuvedomelého proletariátu.

Zmeny odvetvovej štruktúry robotníkov, vyvolané socialistickou industrializáciou Slovenska, rozšírili revolučné jadro robotníckej triedy, ktoré predstavujú priemyselní robotníci, čo je z hľadiska súčasnej vedúcej úlohy robotníckej triedy významným kvalitatívnym faktorom.

Významnou zmenou vo vnútornej štruktúre robotníckej triedy je zmena kvalifikačnej štruktúry robotníkov. Kým za posledné obdobie kapitalizmu predstavovali veľkú väčšinu robotníctva nekvalifikovaní príležitostní robotníci, v roku 1959, teda už za desať rokov existencie ľudovodemokratického Československa, dosiahol podiel kvalifikovaných robotníkov štyri pätiny

(79,9 %) z celkového počtu robotníkov a na tejto úrovni sa v podstate stabilizoval.

Prenikavo sa zmenilo školské vzdelanie robotníckej triedy. Rámcovú predstavu o vzdelanostnej úrovni robotníckej triedy umožňuje skutočnosť, že súčasní robotníci v produktívnom veku, až na výnimky, už absolvovali povinnú 8- až 9-ročnú základnú školu, ktorá u nás poskytuje pomerne dobré základy všeobecného vzdelania. Okrem toho asi 60 % robotníkov absolvovalo odbornú učňovskú školu. V súčasnej dobe v niekoľkých profesiách, najmä v chémii, doprave, spojoch, elektrotechnike a v niektorých ďalších odvetviach priemyslu, nastupujú do práce robotníci s maturitou. Dnešná robotnícka trieda na Slovensku ako celok má, na rozdiel od minulosti, pomerne vysokú úroveň všeobecného vzdelania.

V dôsledku uvedených politických a ekonomických premien našej spoločnosti po víťazstve socialistickej revolúcie, ktoré postavili robotnícku triedu do pozície vedúcej sily spoločnosti, ktoré zmenili jej predchádzajúci charakter a vnútornú štruktúru, došlo k výrazným zmenám aj v celkovom spôsobe života robotníkov. Podstatne sa zmenili najmä ich pracovné podmienky a životná úroveň.

Komunistická strana a vláda robotníckej triedy vo svojich ekonomických a sociálnych programoch venovali a venujú veľkú pozornosť sústavnému zlepšovaniu pracovných podmienok robotníckej triedy. Pre tieto účely sú z celospoločenských a podnikových fondov určované finančné a materiálne prostriedky. Štátne orgány v spolupráci s odbormi vytvárajú celý systém opatrení zameraných na zlepšenie pracovného prostredia a bezpečnosti práce v starších podnikoch a na vytvorenie optimálneho pracovného prostredia a maximálne možnej bezpečnosti práce pri výstavbe nových závodov a prevádzok.

Priamo v správe podnikov bola vybudovaná a stále sa naďalej s obrovskými nákladmi buduje sieť zdravotných, sociálnych, rekreačných a kultúrnych zariadení (závodné zdravotné strediská, závodné jedálne, detské jasle a škôlky, rekreačné strediská, kultúrne domy a pod.).

Tabuľka 1: Robotníci na Slovensku v r. 1921—1970

| Rok  | Počet robotníkov | Index v %* |         |
|------|------------------|------------|---------|
|      |                  | refazový   | bázický |
| 1921 | 562 861          | 100,0      | 100,0   |
| 1930 | 545 884          | 97,0       | 97,0    |
| 1946 | 447 185          | 81,9       | 79,5    |
| 1950 | 505 859          | 113,1      | 89,9    |
| 1961 | 862 000          | 170,5      | 153,2   |
| 1970 | 1 117 794        | 129,6      | 198,6   |

Prameň: Materiály z jednotlivých ščitání ľudu v ĆSSR.

\* refazový index = predchádzajúce obdobie je 100 %

bázický index = rok 1921 = 100 %.

Zvýšená pozornosť je venovaná odstraňovaniu ťažkých, fyzicky namáhavých prác.

Napriek obrovskému zlepšeniu hmotných pracovných podmienok robotníkov, ktoré tu nie je možné vymenovať, k najpodstatnejšej zmene však došlo v nehmotných pracovných podmienkach robotníkov. Práve v tejto zložke pracovných podmienok sa vysoko pozitívne prejavujú prednosti socialistického spoločenského poriadku. Socialistický princíp odmeňovania podľa množstva, kvality a spoločenskej užitočnosti vykonávanej práce odstránil v kapitalizme zakorenenú diskrimináciu v spoločenskom hodnotení a odmeňovaní práce robotníkov, ktorá spočívala v neodôvodnene vysokých rozdieloch medzi nízkymi mzdami robotníkov a relatívne vysokými platmi inteligencie. Robotníci ako vlastníci výrobných prostriedkov sa zúčastňujú prostredníctvom svojej strany, revolučného odborového hnutia, výrobných porád a rôznych komisií na organizácii, riadení a

kontrole činnosti podnikov. Vo vzájomných vzťahoch medzi jednotlivými robotníkmi a medzi jednotlivými kategóriami robotníkov vládnu vzťahy vzájomnej pomoci a súdružskej spolupráce. Vedúci, riadiaci a organizační pracovníci, ktorí za kapitalizmu boli voči robotníkom v kapitalistických podnikoch v pozícii „poháňačov a žandárov“, sú v socializme spolupracovníkmi — súdruhmi robotníkov, ktorí zabezpečujú v priamej spolupráci s robotníkmi fungovanie podnikov v záujme celej spoločnosti.

V súčasnej dobe vystupuje do popredia pri ďalšom zlepšovaní pracovných podmienok nový — a ukazuje sa, že významný činiteľ vo forme plánovania sociálneho rozvoja kolektívov podnikov a organizácií. Plány sociálneho rozvoja v podnikoch obsahujú celý rad konkrétnych opatrení na zlepšovanie hmotných pracovných podmienok, na uspokojovanie fyzických, kultúrnych a spoločenských potrieb pracujúcich, na vytváranie priaznivej sociálnej

Tabuľka 2: Podiel robotníkov v jednotlivých odvetviach v % z celkového počtu robotníkov na Slovensku v r. 1921—1970

| Odvetvie                     | Rok  |      |      |      |      |      |
|------------------------------|------|------|------|------|------|------|
|                              | 1921 | 1930 | 1946 | 1950 | 1961 | 1970 |
| Poľnohospodárstvo            | 44,0 | 39,6 | 31,1 | 17,4 | 11,8 | 7,6  |
| Priemysel                    | 21,2 | 22,4 | 40,0 | 39,6 | 44,4 | 45,1 |
| Stavebníctvo                 | 3,2  | 5,8  | 13,2 | 18,2 | 17,9 | 14,3 |
| Doprava a spoje              | 5,1  | 2,8  | 3,4  | 7,2  | 9,3  | 9,6  |
| Obchod a verejné stravovanie | 2,3  | 1,4  | 2,4  | 4,4  | 3,8  | 10,2 |
| Komunálne služby             | 7,7  | 11,3 | 5,6  | 4,7  | 1,9  | 3,5  |
| Ostatné odvetvia             | 16,5 | 16,7 | 4,3  | 8,5  | 10,9 | 9,7  |

klímy medzi pracujúcimi a na zvyšovanie ich vzdelanostnej, profesionálnej a politickej úrovne.

Všetky tieto zmeny a opatrenia sa výrazne odrazili v raste životnej úrovne robotníckej triedy. Mohutný rozvoj národného hospodárstva po víťazstve socialistickej revolúcie umožňoval nielen stále širšie a plnšie uspokojovanie potrieb celej spoločnosti a teda sústavné zvyšovanie životnej úrovne všetkého obyvateľstva, ale súčasne sa uskutočňovalo aj odstraňovanie veľkých rozdielov medzi jednotlivými časťami obyvateľstva. Podstatným zvýšením miezd robotníkov, základom ktorých sa stal zákon rozdeľovania podľa množstva a kvality práce, zabezpečením práva na prácu a plnej zamestnanosti boli odstránené veľké rozdiely medzi príjmami príslušníkov robotníckej triedy a príjmami ostatného obyvateľstva.

Uvedené zmeny a z nich vyplývajúce súčasné postavenie robotníckej triedy v našej spoločnosti sa ako odraz objektívnej reality dostávajú aj do vedomia jej príslušníkov. Rozhodujúca väčšina robotníkov sa stotožňuje s ideológiou komunistickej strany, aktívne podporuje jej politiku, osvojuje si a podporuje zásady socialistického právneho poriadku a socialistickej morálky — a sústavne vzrastá i počet príslušníkov robotníckej triedy, ktorí si osvojujú materialistický vedecký svetonázor.

Najvýznamnejším a konkrétnym prejavom odrazu vlastných zmien vo vedení príslušníkov robotníckej triedy je ich pozitívny vzťah k práci, spočívajúci v pracovnej iniciatíve. Veľká väčšina robotníkov je zapojená do rôznych foriem socialistickej súťaže, značný počet robotníkov sa zapája do hnutia zlepšovateľov a vynálezcov a v poslednom období najmä do komplexných racionalizačných brigád. Tieto skutočnosti predstavujú nielen obrovský materiálny prínos, ale sú aj nevyvrátiteľným dôkazom nového — socialistického vzťahu k práci, ktorý je založený na spoločnom vlastníctve výrobných prostriedkov, na práci oslobodenej od vykorisťovania a na práci, v ktorej výrobcovia rozhodujú o svojich pracovných podmienkach, ako aj o rozdeľovaní výsledkov svojej práce.

## **Problémy formovania novej socialistickej triedy — triedy družstevných roľníkov**

Zrod socialistických výrobných vzťahov v priemysle sa stal základom budovania socialistickej dediny, socialistického poľnohospodárstva.

Od roku 1949, pod vedením robotníckej triedy, začína sa veľkolepá prestavba materiálnotechnickej základne na dedine, ktorá revolučne zmenila celý výrobný, ekonomický i sociálny obraz našej dediny. Zaostalá slovenská dedina dostáva novú tvár, ale zároveň revolučne mení celý spoločenský život a postupne premieňa i myslenie bývalého súkromého vlastníka na myslenie socialistického poľnohospodárskeho výrobcu a zároveň aj vlastníka základných výrobných prostriedkov.

Rozdrobenú poľnohospodársku malovýrobu, charakterizovanú prevažne ručnou prácou, nahradila moderná socialistická mechanizovaná veľkovýroba. Samozásobiteľský charakter malého roľníckeho podniku vymieňa veľkovýrobný podnik, na výrobných výsledkoch ktorého sa čoraz viac podieľajú pracovníci iných odvetví národného hospodárstva. Moderná mechanizácia, chemické výrobky a zavádzanie výsledkov vedeckovýskumných pracovísk do poľnohospodárstva čoraz viac a viac ovplyvňujú výsledky roľníckej práce.

V minulosti uzavretý poľnohospodársky malovýrobný podnik charakterizovaný úzkou produktivitou práce, prevažne ručnej, ovplyvňoval charakter celého reprodukčného procesu. Skutočnosť, že roku 1930 vyše 445 tisíc poľnohospodárskych podnikov na Slovensku používalo iba niečo cez tisíc traktorov, že na 1 ha pripadalo necelých 7 kg umelých hnojív, že intenzitu výroby zabezpečovala nekvalifikovaná ručná práca, svedčí nielen o zaostalosti výrobných síl v slovenskom poľnohospodárstve, ale aj o nízkej materiálnej úrovni dedinského obyvateľstva.

Proces prechodu od rozdrobenej malovýroby k družstevnej socialistickej veľkovýrobe sa odrazil nielen v kvantitatívnych ale aj kvalitatívnych ukazovateľoch. Takmer polmilióna bývalých malých podnikov reprezentuje na Slovensku 80 štátnych majetkov, na ktorých pracuje vyše 50 000 stálych pracovníkov, a 1271 družstiev s po-

čtom stálych pracovníkov 250 000. Iba štvrtina pracovníkov v porovnaní s kapitalizmom je svojím zárobkom viazaná na tú istú rozlohu pôdy, úrodnosť ktorej sa však výrazne zvýšila.

Vďaka hospodárskej politike vlády robotníckej triedy stáročnú drinu, reprezentovanú ručnou prácou, nahradili vysoko produktívne mechanizmy. Ich použitie však predpokladalo likvidovať rozdrobené parcely a neskôr z menších družstiev vytvárať väčšie výrobné celky. Ak roku 1960 na družstevných poliach pracovalo 17 239 traktorov, tak roku 1973 ich už bolo 27 640, na 1 ha pôdy v roku 1972/73 použili 194,9 kg umelých hnojív, pričom oproti minulosti zväčšené počty hospodárskych zvierat ešte zvýšili živiny pôdy, získané z maštalného hnoja. Rast produktivity práce a intenzity výroby zabezpečovali ďalej tisíce ton chemických látok, zameraných na boj proti škodcom a burinám, nové odrody osív a sadív. Revolučné zmeny neobišli ani živočišnú výrobu. Vedecky zdôvodnené krmné dávky a chovné metódy, nové konštrukcie hospodárskych budov i mechanizácia chovu zabezpečujú rýchly rast výroby a produktivity práce.

Na prenikavých výsledkoch poľnohospodárskej výroby sa značným podielom zúčastňuje naša veda, a to nielen na úseku výroby, ale aj na úseku riadenia a organizovania poľnohospodárskej výroby a nového socialistického podniku.

Zrod socialistických veľkovýrobných podnikov sa odrazil aj v novej kvalite poľnohospodárskeho výrobcu. Sociálne a triedne pestrú dedinu s univerzálnym výrobcom, charakterizovaným ručnou prácou a jej prispôbenou mechanizáciou, nahradzujú vysokokvalifikovaní odborníci a vyučení špecialisti. Roku 1973 malo na Slovensku už vyše 27 % predsedov JRD vysokoškolské a cez 40 % úplné stredoškolské vzdelanie. Ešte vyššia kvalifikačná úroveň bola u agronómov, zootechnikov a ekonómov. Vzdelanostná odborná a všeobecná úroveň sa zvyšuje aj u radových pracovníkov, najmä prípravou nových pracovníkov v školách, v rôznych kurzoch a večerných školách práce.

V poľnohospodárskych družstevných podnikoch pracovalo roku 1973 bezmála 4000 vysokoškolsky vzdelaných odborníkov

(t. j. v priemere takmer 3,2 pracovníka), 8688 odborníkov s úplným stredným odborným vzdelaním a 4071 so stredným odborným vzdelaním.

Podľa štatistických údajov pracovalo v JRD na Slovensku k 31. XI. 1971 celkom 180 654 kvalifikovaných manuálnych pracovníkov, z toho vyše 77 tisíc žien.

Takáto kvalifikačná úroveň pracovníkov v poľnohospodárskych družstvách dáva úplne nový pohľad na sociálne zloženie poľnohospodárskeho obyvateľstva i na jeho materiálnu a kultúrnu úroveň a zároveň umožňuje vysvetliť úspechy, ktoré naše poľnohospodárstvo dosiahlo v rokoch budovania socialistickej veľkovýroby.

Rast výroby, upevňovanie socialistických výrobných vzťahov umožnili výrazný rast materiálnej a kultúrnej úrovne dedinského obyvateľstva, jednak ako dôsledok plnšieho pôsobenia zákona rozdeľovaní podľa množstva a kvality práce v podmienkach družstevného vlastníctva a jednak ako dôsledok hospodárskej a sociálnej politiky vlády robotníckej triedy.

Rozvoj výrobných síl a upevňovanie socialistických výrobných vzťahov sa v súčasnom období odráža v ďalšom procese rozvoja socialistických podnikov v dvoch sférach.

Jedna z nich je charakterizovaná ďalším zlučovaním poľnohospodárskych družstiev a druhá kooperáciou poľnohospodárskych podnikov s inými poľnohospodárskymi podnikmi ako aj s podnikmi, ktoré zabezpečujú služby pre poľnohospodárstvo.

Prvý proces najvýstižnejšie charakterizuje fakt, že roku 1960, kedy už bol proces kolektivizácie u nás v podstate ukončený, reprezentoval počet JRD 2683 podnikov s priemernou rozlohou necelých 700 ha poľnohospodárskej pôdy a tento sa do roku 1974 zredukoval na 1271 podnikov s priemernou rozlohou 1200 ha.

Kooperačné podniky, ktoré prerastajú rámec družstevného vlastníctva, charakterizujú nové sociálno-ekonomické vzťahy. Nastáva tu proces zrodu novej sociálnej skupiny pracovníkov, ktorých rodí spoločné vlastníctvo družstevné a celospoločenské. Tieto javy dnes reprezentujú spoločné podniky zamerané na chov hydiny, bravčového mäsa, na stavebno-melioračné práce a iné kooperačné združenia.



Tieto javy predstavujú kvalitatívny skok aj v tom, že iniciátormi ich zrodu sú družstevníci sami. Zatiaľ čo prvá etapa prechodu roľníka ku komunizmu, etapa prechodu malovýroby na socialistickú veľkovýrobu bola neraz charakterizovaná určitými zásahmi zhora a roľník iba pomaly a postupne sa stotožňoval so svojim novým materiálnym postavením, druhú etapu charakterizuje iná skutočnosť. Ekonomické, politické a organizačné upevnenie družstevného podniku vytvorilo materiálne ale aj psychické podmienky pre nový jav, ktorý charakterizuje tento prechod. Je to iniciatíva zdola. Preto zlučovanie družstiev a kooperačné zoskupenia nemajú charakter kvantitatívnych zmien, ale najmä kvalitatívnych. Sú odrazom novej úrovne myslenia družstevných výrobcov, ktorú možno považovať za druhý dôsledok rozvoja a upevňovania socialistického družstevného vlastníctva za roky jeho existencie.

Revolučné zmeny vedomia družstevných výrobcov sú sprievodným znakom rozvoja nových socialistických výrobných vzťahov — vzťahov súdružskej spolupráce a vzájomnej pomoci. Rozoranie brázd medzi roľami odstránilo i hranice medzi roľníkmi, ktorých od seba oddeľovalo súkromné vlastníctvo základných výrobných prostriedkov. Zrodil sa nový vzťah k spoločnému vlastníctvu, vzťah ku kolektívnej práci a nový vzťah k celému kolektívu združenému do jedného podniku, práca ktorého je základom výšky životnej úrovne všetkých pracovníkov. Nie iba moja práca, ale práca všetkých spoluvýrobcov sa stáva východiskom rozdeľovania, pričom podiel z dosiahnutých výsledkov určuje iba jediné kritérium — množstvo a kvalita vykonanej práce. Nastáva triedna rovnosť — rovnosť založená práve na zásade — koľko svojou prácou do spoločenského prispeješ, toľko z neho dostaneš. Zmenili sa kritéria hodnotenia človeka — miesto veľkosti majetku, ktorý ľudí zaradoval do rôznych tried a sociálnych skupín, stáva sa kritériom hodnotenia človeka, ale aj jeho spoločenského postavenia, práca.

Táto skutočnosť, ktorá sa dostala postupne do vedomia ľudí, otvorila dvere pracovnej iniciatívy a spoločenskej a pracovnej aktivity. Socialistické súťaženie, výrobná

iniciatíva, novátorstvo, spoločenská a politická aktivita, to sú nové črty socialistického družstevného výrobcu. Tieto zmeny doch — na množstve družstevných kolektívov zapojených do socialistického súťaženého dokazovať na konkrétnych príkladoch, počtom získaných titulov „Brigáda socialistickej práce“, tisíckami hodín odpracovaných na skrášňovaní obcí i pracovísk, na bohatom spoločenskom a politickom dianí na našich dedinách, na dobrej práci stranických organizácií, práci národných výborov a na iniciatívnom podieľaní sa občanov dedín pri realizácii volebných programov.

Súčasná úroveň výrobných síl a upevňovanie socialistických výrobných vzťahov, procesy zamerané na rozvoj kooperačných a integračných vzťahov, ale aj zmeny v materiálnych podmienkach života družstevníkov a v ich vedomí vytvárajú priaznivé podmienky na zbližovanie oboch spriateľských tried — robotníckej triedy a triedy družstevných roľníkov. Tieto skutočnosti nás nútia urobiť si hlbokú inventarizáciu doterajšieho vývinu oboch tried a hľadania spoločných, ale aj rozdielnych črt v doterajšom živote, ktoré sa musia stať základom politiky našej strany v procese postupného ich zbližovania.

\* \* \*

V rámci hlbokých a všestranných spoločenských premien, ktoré sa v našej vlasti začali národnou a demokratickou, ale hlavne socialistickou revolúciou, odohrali sa prenikavé zmeny aj na našej dedine. Prevzatie moci pracujúcimi na čele s robotníckou triedou, zospoločnenie výrobných prostriedkov, združstevnenie poľnohospodárskej pôdy, úspešná socialistická industrializácia krajiny, rovnako úspešné budovanie družstevnej poľnohospodárskej veľkovýroby — to sú základné faktory, ktorých pôsobenie určovalo a určuje aj vývin našej dediny. Pod priamym pôsobením týchto revolucionizujúcich faktorov prekonal zložitú metamorfózu a dosiahla vo svojom krátkom, 30-ročnom vývine také výsledky, aké predtým nedosiahla ani za celé stáročia.

Tento všestranný vývin zaznamenala naša dedina vďaka cieľavedomej a prezie-

ravej politike našej strany, ktorá riadiac sa aj v otázke riešenia vzťahu mesta a dediny marxisticko-leninskou teóriou, vzala si za cieľ pozdvihnúť život na dedine zo stránky ekonomickej, sociálnej, ideovopolitickej a kultúrnej na úroveň života v meste, a tak prekonať podstatné rozdiely medzi ňou a mestom. Predsavzatie a úsilie dosiahnuť tento cieľ je epochálneho významu, pretože tu išlo a ide o odstránenie stáročia pretrvávajúcej prízemnosti, zaostalosti, biedy, vysilujúcej fyzickej driny a utrpenia mnohomiliónovej časti národnej pospolitosti.

Prenikavé premeny na našej dedine sa predovšetkým odohrali v sociálno-ekonomickej a triednej oblasti. Na dedine sa podstatne zvýšil absolútny i relatívny počet príslušníkov robotníckej triedy. Stalo sa to tým, že značná časť drobných držiteľov pôdy prešla pracovať do socialistickej priemyselných podnikov a tak posilnila rady robotníckej triedy na dedine. V dôsledku týchto pohybov pracovnej sily, jej plnej zamestnanosti, rovnako ako aj v dôsledku dobrej ekonomickej prosperity jednotlivých roľníckych družstiev, sa nebývalou mierou zlepšila hospodárska situovanosť a sociálne postavenie dedinského obyvateľstva, ktorému sa tak v neobmedzenej miere umožnilo využívať výdobytky modernej techniky a novodobé kultúrne hodnoty.

V dôsledku priaznivého pôsobenia všetludového a skupinového (družstevného) vlastníctva výrobných prostriedkov, tiež jednotného výchovného pôsobenia kultúrnych ustanovizní a prostriedkov socialistickeho štátu, nastali na dedine významné zmeny v kultúrnej a ideovo-politickej oblasti. Podstatne sa zmenilo zmýšľanie, názory a postoje družstevných roľníkov i celého dedinského obyvateľstva.

Jedine socializmus dokázal odstrániť ekonomické, sociálne, kultúrne a ideovo-politické bariéry, ktoré od nepamäti rozdeľovali mesto a dedinu.

Uvedené zmeny v sociálnotriednej, ekonomickej a vzdelanostnej štruktúre dediny — menovite značný vzrast počtu priemyselných robotníkov, vznik triedy družstevných roľníkov, značný vzrast počtu nemanuálnych, najmä administratívnych, tiež duševne pracujúcich pracovníkov a v sú-

vislosti s tým podstatné zlepšenie ekonomickej situovanosti dedinského obyvateľstva — to všetko treba považovať za významné kvalitatívne zmeny, ktoré poukazujú na to, že dedinská spoločnosť nadobudla za uplynulých 30 rokov úplne iný charakter. Stratila svoj výlučne roľnícky charakter a svojou sociálno-triednou a vzdelanostnou štruktúrou a spôsobom života sa približuje po všetkých stránkach mestu. Očividne pokročila vpred, všestranne sa zvýšila životná úroveň dedinského obyvateľstva, podstatne sa zmenilo zmýšľanie a spôsob jeho života. Naša dedina preberá početné hmotné i nehmotné prvky mestskej kultúry, silno sa urbanizuje. Vo svojom všestrannom vývine doháňa mesto, pričom sa po všetkých stránkach stierajú rozdiely medzi ňou a mestom.

Družstevní roľníci až na malé výnimky zdieľajú názor, že družstevná poľnohospodárska veľkovýroba dobre vyriešila budúcnosť bývalých individuálnych roľníkov i zásobovanie obyvateľstva poľnohospodárskymi výrobkami. Tento i iné podobné názory družstevných roľníkov svedčia o ich úplnom prihlnutí k družstevnej poľnohospodárskej veľkovýrobe.

Nebývalou mierou sa rozšíril vzdelanostný horizont dedinského človeka, z mentalít ktorého sa postupne vytratil a vytracajú emocionálne a religijné prvky, rezidiá starých povier a tradícií a na ich miesto nastupuje racionálny, vedecky zdôvodnený názor. Kým v minulosti bolo ideálom dedinského človeka vlastníť a nadobúdať pozemky ako zdroj obživy a reprodukcie, dnes sa stáva ideálom, cieľom, ako to ukazujú výskumy, vlastníť dobre technicky vybavený rodinný dom, vlastníť auto, cestovať, vedomá snaha po modernosti, po novom, neraz i po vedeckom poznaní a poznávaní. Pod vplyvmi vyššie uvedených socioekonomických, politických, vedeckých, technických a kultúrnych činiteľov dochádza nielen v makrosociálnej, ale aj v mikrosociálnej sfére dedinského života k veľkým posunom, k prevratným zmenám života, k utváraniu nového životného štýlu, ktorý sa čím ďalej viac približuje k životnému štýlu mestskeho človeka.

Osobitne treba poukázať na silnú migráciu obyvateľov z dedín do miest. V rokoch

1950–1970 poklesol na Slovensku počet obyvateľov v obciach do 500 obyvateľov z 13,3 % na 7,4 %, v obciach od 500 do 999 obyvateľov z 20,3 % na 15,3 % a v obciach od 1000 do 1999 obyvateľov z 22,3 % na 20,0 %. V súvislosti s tým sa značne zvýšil počet obyvateľov v mestách. V skupine miest od 10 000 do 19 999 obyvateľov zo 6,5 % na 7,6, v mestách od 20 000 do 49 999 obyvateľov zo 4,1 % na 10,5 % a v mestách nad 50 000 obyvateľov zo 7,4 % na 10,5 %. (V skupinách obcí, resp. miest od 2000 do 9999 obyvateľov panoval v uvedených rokoch pomerne rovnovážny stav.) Uvedené percentá vyjadrené v absolútnych číslach znamenajú, že počet obyvateľov v našich mestách v rokoch 1950–1970 sa zvýšil o 681 000, naproti tomu na dedinách (t. j. v obciach do 2000 obyvateľov) sa znížil o 265 000. Tento úbytok obyvateľov na dedine je nielen dôsledkom zmenšovania počtu detí v rodinách, ale hlavne dôsledkom migrácie obyvateľov, najmä v nižších vekových kategóriách do miest. Výsledkom týchto pohybov je pomerne vysoký vekový priemer obyvateľov dedín.

#### **K otázke prehlbovania socialistického charakteru našej inteligencie**

Pojmom socialistická inteligencia rozumieme viac než inteligenciu, ktorá žije a pracuje v našich podmienkach, v podmienkach rozvíjajúceho sa socializmu. Z hľadiska objektívneho sociálno-ekonomického postavenia je táto začlenená do systému socialistických spoločenských vzťahov, ktoré sú regulované podľa socialistických princípov a noriem; preto nemôže byť naša inteligencia iná než socialistická. Určovanie triednej kvality inteligencie len na základe kritérií z oblasti ekonomických vzťahov je však nedostačujúce. Pojem triednosti má aj dimenziu politickú a ideologickú, a ak príslušník našej inteligencie je po tejto stránke v rozpore so svojim socialistickým ekonomickým bytím, chyba mu veľmi podstatná vlastnosť socialistického inteligenta v plnom zmysle tohto slova.

Rozlišovanie medzi ekonomickými a ideovopolitickými kritériami triedneho profilu inteligencie je dôležitá marxisticko-leninská metodologická zásada, ktorú musíme bezpodmienečne dodržať, ak chceme

pochopiť rozporuplnosť procesu formovania socialistickej inteligencie. Vezmime napr. kapitalistickú spoločensko-ekonomickú formáciu. Za kapitalizmu nejestvujú socialistické výrobné vzťahy a predsa sa tam formujú zárodky socialistickej inteligencie, socialistickej nie čo do ekonomického bytia, ale čo do svetonázorového zamerania, filozofickej orientácie a ideovopolitického presvedčenia. Je to tá časť inteligencie, ktorá nezávisle od svojho bytia, ba často v rozpore s ním, stavia sa vedomie na stanovisko proletariátu, aktívne sa zapája do jeho veľkých revolučných triednych zápasov, vstupuje do organizovaného predvoja robotníckej triedy a plní v ňom zverené úlohy.

Dnešné objektívne postavenie našej inteligencie, tak ako všetkých spoločenských tried a vrstiev, je teda socialistické, o tom nemôže byť sporu, a je to jeden zo základných výsledkov veľkých revolučných premien, ktoré sme za tridsať rokov od oslobodenia dosiahli. Vychádzajúc z tejto základne dosiahli sme nemalé úspechy aj čo do socialistickej profilácie vedomia našej inteligencie. Skúsenosť a empirické fakty nás však upozorňujú, že by bolo predčasné robiť záver, že medzi socialistickým bytím a obsahom vedomia celej našej inteligencie už nejestvujú žiadne disproporcie, že tu niet napätia a rozporov, že tu panuje najpród jednota a harmonické vyváženie.

Keď vytyčujeme úlohu prehlbovať socialistický charakter našej inteligencie, máme na mysli predovšetkým úlohu ďalej usmerňovať proces vývoja tak, aby sa v tomto procese odstraňoval existujúci nesúlad medzi socialistickým spoločenským bytím inteligencie a rozličnými nesocialistickými prvkami v jej vedomí, ktoré sa premietajú aj do konania. Z tejto všeobecnej tézy neslobodno vyvodíť záver, že každého príslušníka inteligencie apriórne pokladáme za stelesnený rozpor socialistického bytia a nesocialistického vedomia. Prax nám ukazuje, že tomu tak nie je, a pre posúdenie tejto otázky sú rozhodujúce práve empirické fakty, nie apriórne formulovaný postulát. Máme široké vrstvy inteligencie, ktoré sa vyznačujú tým, že sa úplne identifikovali so svojim socialistickým spoločenským postavením a celé ich myslenie a konanie sa uberať týmto smerom. Je to so-

cialistická inteligencia v najplnšom zmysle tohto stavu, najvyspelejšia časť inteligencie. Medzi ňou a socialisticky uvedomelými robotníkmi a družstevníkmi existuje najužšie zblíženie, aké si môžeme v daných historických podmienkach želať, a je to zároveň vzor a príklad pre každého. Žiaľ, nie všetky vrstvy inteligencie možno zaradiť do tejto kategórie. V praxi každodenného života stretávame sa s typom inteligentov, ktorým naše socialistické zriadenie nevelmi prirástlo k srdcu, ktorí sa v ňom necítia doma, ktorí zameraním svojho myslenia a konania dávajú najavo, že by neváhali vymeniť hlboké humanistické princípy nášho socialistického spoločenského zriadenia za staré buržoázne poriadky. O ľuďoch, ktorí si pokladajú za české hlásiť sa k tomuto typu, V. I. Lenin kedysi výstižne povedal, že sú to „strážcovia buržoáznych tradícií“. Krízové roky, keď sa mohli voľne prejavíť, ukázali, že netvorí početne významnú skupinu vnútri našej inteligencie, čo ovšem neznamená, že pojem politickej významnosti je jednoznačne determinovaný kvantitatívnym rozmerom.

Okrem týchto dvoch polárne rozdielnych kategórií pozorujeme v našej inteligencii celý rad prechodných stupňov a medzitypov, ktoré úrovňou svojho vedomia, myslenia, hodnotových orientácií, politického presvedčenia atď. stoja medzi týmito krajnými pólmi. Pre príslušníkov tejto časti inteligencie je charakteristické, že sa v ich vedomí najrozmanitejším spôsobom preplietajú a križujú rýdzo socialistické prvky s rôznymi prežitkami a stereotypmi z arzenálu buržoázneho a maloburžoázneho spoločenského vedomia. To nie sú cieľavedomí odporcovia socializmu, naopak, často sa subjektívne pokladajú za jeho úprimných stúpencov, a toto ich sebahodnotenie je aj skutočne úprimné. Keďže však trpia ideovou popletenosťou a nevyhranenosťou, objektívne výsledky ich pôsobenia na okolie sa často rozchádzajú s ich dobrou mienkou o sebe. Politika voči tejto skupine inteligencie musí zodpovedať jej charakteru. Treba na ňu pôsobiť tak, aby socialistické prvky v jej vedomí postupne nadobúdali prevahu, aby si jasne uvedomila, že je v rozpore s elementárnymi zákonmi myslenia a praxe uznávať možnosť pokojnej koexistencie princípov a

ideí, ktoré sú svojou povahou antagonisticky protikladné, ktoré sa vzájomne vylučujú.

Na poli výskumu formovania socialistického vedomia našej inteligencie (a obyvateľstva vôbec) vykonal doteraz najväčší kus práce Kabinet pre výskum verejnej mienky v Bratislave. V sérii výskumov obracal pozornosť na svetonázorový a etický profil inteligencie, na jej vzťah k socialistickému zriadeniu, ku KSC, k Sovietskemu zväzu a ostatným socialistickým štátom, k našej vnútornej a zahraničnej politike, k zásadám marxisticko-leninskej teórie i praxe. Bohatý faktový materiál, umožňujúci sledovať dokonca niektoré aspekty dynamiky a vývoja socialistického vedomia inteligencie v posledných rokoch, nebol však zatiaľ dôkladne analyzovaný a zovšeobecnený.

Na základe predbežného oboznámenia sa s týmto faktografickým materiálom možno – podľa nášho názoru – vysloviť na tému socialistického vedomia slovenskej inteligencie niektoré hypotézy, ktoré bude treba podrobnejším skúmaním ďalej overovať a spresňovať.

*Hypotéza 1.* „Úrovňou socialistického politického vedomia sa inteligencia na Slovensku ako celok podstatne neodlišuje od úrovne vedomia robotníkov a roľníkov.“

Vo väčšine aspektov sa zistili štatisticky nevýznamné alebo málo významné rozdiely, ktoré nesvedčia o antagonistickej vyhranenosti vzťahov medzi týmito sociálnymi skupinami. Potvrdzujú skôr tézu, že proces zblížovania inteligencie s robotníckou triedou a družstevným roľníctvom, ktorý má základ v oblasti objektívnych ekonomických vzťahov, sa zreteľne presadzuje aj v rovine spoločenského vedomia. Napr. v kategórii zamestnancov, ktorej jadro tvorí inteligencia, zistila sa približne rovnaká frekvencia kladného hodnotenia sociálnych dôsledkov zospoločenšenia výrobných prostriedkov ako v celom súbore (rozdiel  $\pm 2\%$ ). V skupine zamestnancov v porovnaní s celým súborom je približne rovnako frekventované spájanie pocitu istoty do budúcnosti so socialistickým spoločenským zriadením (rozdiel  $\pm 2,5\%$ ). Pokiaľ ide o súhlas alebo sympatiu so súčasnou činnosťou KSC, nepresahuje tento roz-

diel hodnotu  $\pm 5\%$  a analogická je aj situácia, pokiaľ ide o akceptovanie myšlienky, že spojenectvo so Sovietskym zväzom je nevyhnutné pre udržanie našej národnej slobody a štátnej nezávislosti.

*Hypotéza 2.* „Z hľadiska svetonázorovej zložky vedomia, pozorovanej priamo u konfliktu medzi náboženstvom a ateizmom, predstavuje inteligencia na Slovensku progresívnejší stupeň rozvoja v porovnaní s robotníkmi a roľníctvom.“

V porovnaní s celým súborom je v kategórii zamestnancov podstatne vyššia hladina osôb, ktoré priznávajú rozchod s náboženskou vierou ( $+ 18,2\%$ ), ktoré neveria v posmrtný život ( $+ 18,0\%$ ) a ktoré pokladajú vedu za významnejšiu pre človeka než náboženstvo ( $+ 19,9\%$ ).

*Hypotéza 3.* „Inteligencia na Slovensku ako celok má zrejme väčší sklon ako príslušníci robotníckej triedy a roľníctva akceptovať technokratické (elitárske) idey a preferovať ideologický liberalizmus, avšak tento rozdiel nepresahuje štatisticky príliš významnú hodnotu“.

Tak napr. s tézou, že na vedúcich miestach našej politickej a štátnej správy by mali byť predovšetkým príslušníci inteligencie, stotožňuje sa iba o niečo viac príslušníkov zamestnaneckej kategórie ( $+5\%$ ) v porovnaní s celým súborom a ešte menší je rozdiel, pokiaľ ide o akceptovanie zásady slobodného šírenia náboženstva popri slobodnej vedecko-ateistickej propagande ( $+ 4,4\%$ ).

Hypotetický charakter týchto poznatkov je daný viacerými okolnosťami, najmä však tým, že sme údaje o kategórii zamestnancov extrapolovali na skupinu inteligencie, čo je prípustné len natoľko, nakoľko inteligencia tvorí súčasť zamestnancov, resp. do akej miery sa inteligenciou vyčerpáva táto kategória. V každom prípade pri výskume takej zložitej otázky, ako je proces prehlbovania socialistického charakteru vedomia našej inteligencie, nemožno sa uspokojiť globálnymi charakteristikami, nemožno prehliadnúť fakt, že ide o veľmi heterogénnu skupinu.

Nech už sú však uvedené výsledky výskumu verejnej mienky akokoľvek gnozeologicky limitované, nazdávame sa, že im nemožno uprieť istú sociologickú hod-

notu. Naznačujú, že v našej sociálnej štruktúre niet ani jednej triedy či skupiny, ktorá by stála bokom socialistického uvedomacieho procesu, ktorá by nebola týmto procesom významne poznamenaná a ktorá by na tomto poli už vyčerpala všetky možnosti. Z hľadiska stupňa socialistického uvedomenia nevystupujú v súčasnosti do popredia ani tak odlišnosti podľa sociálnych tried a skupín, ako skôr zápas socialistických a nesocialistických prvkov vedomia vnútri každej sociálnej triedy a skupiny. To koreluje s masovou sociálnou mobilitou, ku ktorej u nás po revolúcii došlo (značné posilnenie robotníckej vrstvy v inteligencii a maloburžoáznej vrstvy v skupine robotníkov). Pre politickú prax v oblasti ideovopolitickej a svetonázorovej výchovy z toho vyplýva, že by bolo nesprávne preceňovať aspekt súčasného sociálneho postavenia ľudí a zabúdať na aspekt sociálnogenetický, historický (kontinuita starých ideologických obsahov a tradícií a jej súvislosť s procesmi sociálnej mobility).

## Резюме

Баух В. и колл.: Развитие классовой и социальной структуры в Словакии в условиях строительства социализма в ЧССР

В статье дан анализ основных процессов развития в словацком обществе, в частности развития социальной структуры, за последних тридцать лет. Анализ социальной структуры исходит из предпосылки, что центральную ось социальной структуры социалистического общества образует классовая структура, существенно связанная с отношениями собственности в обществе. При этом принимается во внимание и то, что внутри классов существуют определенные слои, различия между которыми уже не обусловлены непосредственно формами собственности на средства производства, а такими факторами, напр., как тип выполняемой работы, профессия, уровень образования, квалификация, заработок. У социального расслоения общества две основных стороны: с одной стороны оно способствует развитию и складыванию новых социалистических производственных и социальных отношений, с другой — оно отражает остатки прежней дифференциации и является с точки зрения развития социалистического общества дисфункциональным.

На материалах ряда эмпирических исследований и статистики показано, как возникновение новой социалистической Чехословакии привело за истекших тридцать лет к возникно-

вению новой социальной структуры в Словакии, к сдвигам в профессиональной и квалификационной структуре, к быстрому и комплексному развитию всех сторон социального положения отдельных классов и слоев словацкого общества. Особое внимание уделено изменениям характера труда, росту уровня жизни, идеологической интеграции, мобильности внутри поколений и между поколениями, следовательно процессам, которые отражают ослабление жесткости общественного разделения труда, а одновременно и сближение классов и слоев общества.

## Summary

### **Bauch V. et al.: Development of Class and Social Structure in Slovakia under the Conditions of Building up Socialism in Czechoslovakia**

The present paper analyses basic developmental processes that have taken place in the Slovak society — and especially in its social structure — within the past thirty years. The social-structure analysis proceeds from the assumption that its fundamental axis is formed by the class structure intrinsically connected with ownership relations prevailing in the society. However, it simultaneously

respects the fact that, within the classes, there exist certain strata the differences among which are no longer conditioned by forms of ownership of production means but by such factors as e. g. the kind of work performed, occupation, education level and qualification or wage level. The social stratification of society has two basic aspects: on the one hand, it helps to develop and crystallize new socialist production and social relations, and, on the other hand, it reflects the residues of the old differentiation and is — with respect to the development of socialist society — dysfunctional.

A number of concrete empirical researches and statistics have produced evidence of how, within the past thirty years, the rise of new socialist Czechoslovakia led to the rise of a new social-class structure in Slovakia, to shifts in occupational and qualification structure, and to a rapid and complex development of all aspects of the social position of individual classes and strata of the Slovak society. The paper devotes particular attention to changes in the character of work, growth of the living standard, ideological integration, and intrageneration and intergeneration social mobility — i. e. to processes evidencing the reduced rigidity of the social division of labour, and simultaneously the levelling of classes and strata in the society.